

ARHIIVIPÄEVAD TALLINNAS

Arhiivipäevadel märtsi lõpus korraldatud näitusel tutvustas mitu Tallinna arhiivi huvilistele oma fondides säilitatavaid dokumente.

Riigiarhiiviosakonna dokumendinäitusel "Kool ja haridus 1930. aastail" oli näituse kuraator Liivi Uuet välja pannud nii väikeste külakoolide (Kihnu algkool) kui ka suuremate ja tol ajal moodsa lahendusega koolihoonete plaane. Kolmekümnen-datel aastatel projekteeriti ja ehitati koolihooneid paljudes Eesti linnades ja asulates. Näitus andis ülevaate, kuidas oli lahendatud klassiruumide, aineklasside, õpetajate ja majandusruumide paigutus. Muu hulgas oli väljas ka Tallinna Õpetajate Seminari botaanikaia kasvuhoone projekt (1927).

Missugune oli kolmekümnen-datel aastatel keskkooli lõpetajate ja kõrgkoolidesse sisseastuja-te tase, võis otsustada lõpukirjandite ja näiteks Tallinna Tehnikaülikooli sisseastumiseksami ma-temaatikatestide järgi. Näitusel oli ka vene kooli-õpilase eesti keeles kirjutatud kirjand. Huviline võis teada saada, kuidas tehti sõjakoolis taktikali-si harjutusi, missugune oli politseikooli lõpueksam või milliseid teadmisi ja oskusi nõuti tantsuõpetaja kutseksamil. Eraldi väljapanek oli koolide lõputunnistustest ja kutsetunnistustest. Nende seas Eduard Wiiralti kunstikooli "Pallas" lõpueksami tunnistus, Arseni Mölder'i Riigi Kunsttööstuskooli lõputunnistus (3.01.1938), Dietrich Kuusiku Tal-linna Konservatooriumi lauluosakonna lõpetami-se diplom (31.05.1940), Gustav Ernesaksa Tallin-na Konservatooriumi lõpetamisel saadud heli-kunstniku diplom (12.05.1931) jt.

Filmiarhiivi näitus oli teemal "Eesti filmi ja fo-tograafia rajajad". Teatavasti pandi Eestis alus fil-mi- ja fotodokumentide riiklikule kogumisele ja säilitamisele 1936. aastal. 1940. aastaks oli Eesti Riigiarhiivi kogutud ligi 800 filmikarpi ja 700 fo-tot. Pärast sõda pidi filmiarhiiv kui Riikliku Kesk-arhiivi üks osakond tegutsema kitsastes tingimus-tes kahes toas Maneeži tänaval. Alles 1971. aastal loodi iseseisva asutusena ENSV Filmi-, Foto- ja Fonodokumentide Riiklik Kesk-arhiiv. Ruumiprobleem aga jäi – mitu korda tuli ühest kohast teise kolida ja arhivaalid olid laiali mitme hoiukoha vahel: Lasnamäe lennuväljal, Tobiase tänaval keld-ris jne. Alles 1994. aastal anti Eesti Filmiarhiivile

üle Nõukogude sõjaväe Tallinna garnisoni peava-hi maja Ristiku tänaval, mis pärast esialgset remon-ti avati pidulikult järgmisel aastal. Näitusel välja pandud fotod tulestas meelde filmiarhiivi ajalugu aastatel 1971–2000. Akendeta vanglaboksid gar-nisoni peavahi hoones on pärast remontimist pä-ris ideaalsed hoiupaigad filmikarpidele. Mõned sünged kartsad on näitliku ajaloo huvides muut-matult ka alles jäetud.

Arhiivis säilitatavad vanimad fotod pärinevad aastast 1870, heliülesvõtted 1908. ja filmid 1911. aastast. Säilitatakse nii suuremate – "Kultuurfil-mi", "Tallinnfilmi", "Eesti Reklaamfilmi", "Telefil-mi" – kui ka väikestuudiote – "Siirius-Filmi", "Film-Klubi" – jt toodangut. Näitusel olid väljas ka meie filmi ja fotograafia algusaegade nimekamate esin-dajate J. Pääsukese, Th. Lutsu, K. Märska jt port-reed, samuti tuntumate stuudiote firmamärgid.

Näituse koostas Iivika Paomees.

Näitusega üheaegselt avati pidulikult filmiarhiivi praegu Eestis kõige kaasaegsema sisustusega fotolabor, mida tutvustas filmiarhiivi fotograaf Mati Mänd. Labor võimaldab filmide tehnilist kont-rollimist, ultraheliga puhastamist, fotode reprodu-tseerimise mitmesuguseid mooduseid jpm.

Velly Roots

Tallinna Linnaarhiivi näitus "Rahvaloendusarhi-vaalid" oli avatud samaaegselt 2000. aasta 31. märtsi rahvaloenduse läbiviimisega Eestis. Rahvusarhiivis, Tallinna Linnaarhiivis, Eesti Demograafia Instituudi raamatukogus ja eravalduuses olevate arhivaalide põhjal pakkus näitus võimaluse heita pilk siinsete rahvaloenduste kujunemislukku ja arengukäiku viimase pooleteise aastasaja jooksul. Materjalidega olid esindatud nii Eesti rahvaloen-duste idee sünd ja eellugu kui ka kõik kümme tä-naseks toimunud üldrahvaloendust. Näitusel oli põhiorhk asetatud rahvaloenduste metoodika, or-ganisatsiooni, loenduslehevormide ja publikatsioo-nide tutvustamisele, kuid iga rahvaloenduse koh-ta oli välja toodud ka neile ainuomaseid värvikaid jooni.

Ekspositsioon algas viimaste hingerevisjonide vormi- ja tabulatsiooninäidistega. Juba 1858. aasta hingerevisjoni eel käidi välja idee viia see vasta-vusse rahvaloendusele esitatavate nõuetega. Olu-lisimaks dokumendiks rahvaloenduse idee aren-gus Baltimail oli kahtlemata 1860. aastate algul Tartu Ülikooli professorite Bulmerincqi, Schirreni ja Grassi poolt välja töötatud rahvaloenduse kava, milles väljendatud põhimõtetele toetusid nii 1881. aasta rahvaloendus kui ka 1897. aastal Baltimaades

läbi viidud ülevenemaaline rahvaloendus. Rahvaloenduste väljatöötamisperioodist oli väljapanekus materjale 1863. aastal Kuramaal teostatud rahvaloenduse kohta, mis oli kõige esimeseks rahvaloenduseks Baltimaades, dokumente nii 1864. aastal Kuremaa, Rae ja Lagedi mõisates teostatud prooviloenduste kui ka 1871. aasta Eestimaa linnaloenduste kohta, mida seati eeskujuks isegi Peterburi statistikakongressil.

1881., 1897., 1922., 1934. ja 1941. aasta rahvaloendused olid näitusel esindatud väljapanekute-ga loenduslehtede vormidest, juhendmaterjalist, loendajate atribuutikast ja publikatsioonidest. 1881. aasta rahvaloenduse materjalide hulgas oli eksponeeritud dokumentatsioon seoses Virumaa talupoegade keeldumisega end lugeda laskmast. 1897. aasta rahvaloenduse dokumentide seas äratasid tähelepanu näidised Rahvusarhiivis säilitatavast Tartu rahvaloenduslehtede koopiade kollekt-sioonist, mis on küllalt unikaalsed, kuivõrd loen-duste individuaalandmed on põhiliselt hävinud.

Esmakordselt eksponeeriti avalikkusele 1941. aasta 1. detsembril küll kiiruga, kuid korraldusli-kult ometi eeskujulikult teostatud rahvaloenduse dokumentatsiooni, mille alusel on hinnatud 1940.–41. aasta okupatsiooni rahvastikukadusid. Oma tekkimise hetkest saadik kuni nõukogude võimu lõpuni olid selle rahvaloenduse materjalid prakti-liselt täies ulatuses piiratud kasutamisrežiimiga ning seetõttu väga vähe tuntud.

Nõukogudeaegsed rahvaloendused 1959., 1970., 1979. ja 1989. aastal olid esitatud koos, kui-võrd nende korraldus üldjoontes kattus. Olulise-mad erinevused nii loenduslehe vormide arengus kui isearasused küsitlusmetoodikas olid siiski sel-gelt jälgitavad. Eraldi olid välja pandud vormid ja juhendid loenduse teostamiseks sise- ja kaitsemi-nisteeriumi objektidel, järelekontrolli vormid, klas-sifikaatorid, mis erinesid oluliselt läänemaaailmas kasutusel olnud analoogidest jpm. Rahvaloendu-se portfelliid 1959. ja 1970. aastast andsid teada, et vaatamata üleliidulistele korraldustele suudeti nende loenduste individuaalandmestik hindama-tu teadusallikana tulevaste põlvete jaoks siiski päästa.

Põhjalikult olid nõukogudeaegsete loenduste kohta esindatud publikatsioonid, neist haruldasim 1985. aasta prooviloenduse tabulatsioon, mida avaldati vaid 56 nummerdatud eksemplaris.

Näitusel oli välja pandud ka käesoleva aasta 31. märtsi rahvaloenduse juhiseid, küsimustikku tutvustavaid jm materjali.

Eestis läbi viidud rahvaloenduste dokumen-tide uurimistöö ja analüüsimisega tegelevad Rah-vusarhiivi töötajad Margus Maiste ja Veiko Berend-sen, kes olid ka näituse koostajad. Näituse avami-sel esinesid nende kõrval Eesti Demograafia Insti-tuudi direktor Kalev Katus ja Statistikaameti nõu-nik Lembit Tepp.

Margus Maiste

Rahvusarhiivi eraarhiiviosakonnas (Tõnismägi 16) avati märtsikuu lõpus näitus "Eraarhiiviosakond – A & O", mis tutvustab osakonna poolt viimasel ajal kogutud ja korrastatud arhiividokumente. Saa-bunud on hulgaliselt huvitavaid arhiividokumen-te väljastpoolt Eestit. Prof dr Henn-Jüri Uibopuu Austriast on üle andnud 16 kausta Eesti Omavalit-suse juhi Hjalmar Mäe (1901–1978) dokumente. Rootsis elanud kunstniku Lembit Nõmmeotsa (1906–1985) tütar Eva Litorell saatis Eestisse oma isa kirju ja fotosid. Jurist Artur Mägi (1904–1981) isikufondi 55 eelnevalt korrastatud säilikuga an-dis üle tema nn akadeemiline poeg Enn Nõu üli-õpilasseltsist "Raimla". *Mag. jur.* Artur Mägi oli Rahvuskogu peasekretär ja 1938. aastal Eestis keh-tima hakanud põhiseaduse üks koostaja. Ta oli Riigikantslei ja Riiginõukogu peasekretär ning ühtlasi Tartu Ülikooli õppejõud.

Pagulasvalitsuses oli ta riigisekretär ja õigus-kantsler. Tema isikufond sisaldab käsikirju, kirja-vahetust, ajaleheväljalõikeid, märkmeid, isiklikke dokumente, fotosid, trükiseid. Seal on ka talle 1937. aastal annetatud Eesti Vabariigi põhiseadu-se väljatöötamise ja vastuvõtmise I järgu mälestus-märk.

Muuseumitöötaja Kaupo Deemanti vahendu-sel on arhiivi jõudnud tuntud Eesti kommunisti Aleksander Abeni (1908–1991) dokumendid, nen-de seas tema poolt kirja pandud mälestused. Alek-sander Aben oli aktiivne ametiühingutegelane, aastatel 1938–1939 Riigikogu liige. Ta mõisteti va-bariigi presidenti ja valitsust halvustava lendlehe levitamise eest viieks aastaks sunnitööle, misjärel põgenes Rootsi. 1940. aastal oli A. Aben juunipöör-de aktiivne osaleja. Töötas Kompartei Keskkomi-tee põllumajandusosakonna juhatajana. Sõja ajal

oli ta algul polgu parteibüroo vastutav sekretär, seejärel ajalehtede Punaväelane ja Tasuja toimetaja. Pärast sõda töötas Eesti NSV Välisministeeriumis ja NLiidu Stockholmi saatkonnas. Ilmselt sai talle Rootsis viibimine saatuslikuks, sest 1951. aasta jaanuaris A. Aben arreteeriti. Tema süüasja uurimine kestis Lefortovo vanglas aasta, misjärel ta saadeti karistust kandma Vorkutasse, kust vabanes 1955. aastal. Seejärel töötas Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogus.

Hiljuti korrastati juba mõne aja eest arhiivi jõudnud teise tuntud kommunisti Aleksander Kiidelmaa (1896–1969) dokumendid. Aleksander Kiidelmaa oli aktiivne ametiühingutegelane, 1940. aastal võttis osa juunipöörde korraldamisest. Tema kuulus ka delegatsiooni koosseisu, kes käis Moskvas palumas Eesti vastuvõtmist NLiidu koosseisu. 1940. aasta augustis määrati ta Tallinna linnapeaks. NLiidu ja Saksamaa sõjategevuse puhkedes määrati A. Kiidelmaa Harjumaa Kaitsekomitee volinikuks. NLiidu tagalasse evakueerudes oli ta ENSV Rahvakomissaride Nõukogu volinik Tšeljabinski oblastis. Sõjajärgsel ajal jätkas ta linnapeana ehk Tallinna Linna Tööraha Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimehena, nagu seda ametikohta siis nimetati. Samuti oli ta Eesti NSV Ülemnõukogu liige.

Näitusel võis näha ka arhivaale õige lähedastest minevikust: Eesti Demokraatliku Tööerakonna ja Eestimaa Naiste Ühenduse arhiivi jõudnud dokumente, samuti hulgaliselt Eesti taasiseseisvumisjärgset valimispropagandat, mis on aastatega muutunud järjest kirevamaks.

Peep Pillak

Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku arhiiv ja Eesti Skautluse Arhiiv jõudsid Rootsist Ajalooarhiivi Tartus

Eesti Skautide Maleva Rootsist arhiivi hoidjad gaider Ella Ilves ja skautmaster Gustav Ilves Ajalooarhiivis 24. novembril 1999. aastal.

Eelmise aasta lõpus jõudis Ajalooarhiivi Tartus kaks kultuurilooliselt olulist ja sisuliselt huvitavat arhiivi Rootsist. Esimesena andis Eesti Apostliku Õigeusu Kirik Eksiilis 29. septembril üle paguluses töötanud ja sealset usuelu juhtinud Sinodi arhiivi. Üleandjaks oli volitatud sinodi liige David Papp. Teise maailmasõja lõpul õnnestus Eesti Apostliku Õigeusu Kiriku koguduseliikmetel ja preestritel (kokku 15 eesti ja 3 vene preestrit ning 2 eesti ja 1 vene diakon) eesotsas metropoliit Aleksandriga Nõukogude okupatsioonihardest pääseda ja vabas maailmas jätkata kiriku tegevust. Kogudusi taastati laastatud Saksamaa põgenikelaagrites, Rootsist, mujal Euroopas, samuti Ameerikas ja Austraalias. Üleantud arhiivis on sinodi protokollid, arvepidamisdokumendid, materjale kiriku oikumeenilisest tegevusest ja erinevate koguduste tööst. Ülevaate kirikuelust annab metropoliidi kirjavahetus koguduste vaimulikega. Samuti leidub korrespondentsi hulgas kirju Soome peapiiskopilt, Läti metropoliidilt jt. Huvipakkuvad on